

Det vetenskapliga latinet i Emanuel Swedenborgs medicinska verk

Maria
Berggren

Latinet har under en stor del av sin historia haft den fördelen att det varit ett internationellt språk, ingens modersmål och därmed befriat från nationell prestige. Det har fungerat som vetenskapernas och i synnerhet naturvetenskapernas språk, och det har inneslutit alla dem som befunnit sig på en viss bildningsnivå i en större gränsöverskridande gemenskap – dessa har alla tillhört en samfällig *res publica litterarum*, en internationell de lärdes republik, inom vilken man nyttjat ett övernationellt språk, latinet.¹

Det är ju uppenbart att det är på latinska stammar som själva ordet *internationell* är bildat; det är sammansatt av *inter*, mellan, och *nationalis*, nationell, som i sin tur är härlett ur *natio*, nation. Men sammanställningen *internationalis* är en sen konstruktion. Den finns inte belagd i det klassiska latinet och förekommer inte heller i medeltidslatinet eller nylatinet, åtminstone inte så långt dessa perioders latin kan studeras med hjälp av ordböcker och liknande verktyg.² Första belägget på denna ordbildning påträffas i engelskan år 1780, i ett rättsteoretiskt sammanhang, hos den engelske filosofen, ekonomen och juristen Jeremy Bentham, där det har betydelsen mellanfolklig, inte övernationell.³ I svenskan finns det belagt sedan 1857.⁴ Ordet utgör ett exempel på hur latinet ständigt har producerat nybildningar inom de moderna språken: det gör det alltjämt, inte minst inom naturvetenskaperna. Ofta sker det i sällskap med grekiska ordstammar. I 600- och 1700-talens vetenskapliga latin har varit av utomordentligt stor betydelse för denna utveckling.

Latinet som lärdomsspråk under 1700-talet

I början av 1700-talet var latinet fortfarande det dominerande språket inom högre utbildning och vetenskapsutövning i stora delar av Europa, närmare bestämt i Centraleuropa, Nederländerna och i Östersjöområdet. Nationalspråken var inte så långt utvecklade i vetenskapliga sammanhang, och det var dessutom i de flesta fall omöjligt för de lärde att kommunicera med kolleger i andra länder på modersmålet.⁵ För en skri-

bent från ett mindre språkområde föll det sig därför naturligt att publicera sig på latin. Så skrevs lärda arbeten i hög grad på latin i Holland, Ryssland, Sverige.⁶ I andra delar av Europa var latinets ställning som lärdomsspråk mindre stark. Det gäller Frankrike, England och även Italien, där nationalspråken var väl etablerade med en omfattande litteratur. Det mesta av den vetenskapliga litteraturen skrevs där på nationalspråket, om man undantar universitetsmiljön.⁷ I statistiken över bokutgivning befinner sig latinet på tillbakagång under första hälften av 1700-talet, men av de titlar som recenserades i tidskriften *Bibliothèque raisonnée des ouvrages des savants de l'Europe* var till exempel ännu drygt trettio procent på latin under perioden 1728-1740.⁸ Det var dessutom många verkligt betydelsefulla verk som presenterades i latinsk språkdräkt.⁹

Viktiga vetenskapliga verk spreds också ofta i latinska översättningar under 1600- och 1700-talen.¹⁰ Ett välbekant exempel är Galileis *Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo* (1632) – det var den latinska översättningen från 1635 som skaffade Galilei världsrykte. Ibland reviderades den latinska översättningen av författaren; det gäller till exempel Descartes *Discours de la méthode*, som utkom i latinsk översättning 1643. Tvåspråkiga versioner framställdes också, så av Swammerdams *Biblia naturae, sive historia insectorum*, Leiden 1737 (latin respektive holländska).¹¹ Översättningen framställdes i vissa fall av författaren själv; så förhöll det sig med Christian von Wolffs latinöversättningar. Wolff författade till en början ett antal skrifter på latin, inte minst gällde det ett antal avhandlingar och matematiska arbeten under åren 1702-1716; hans berömda *Vernünfftige Gedanken* (1720–1723) över olika ämnen skrevs dock på tyska. Under senare delen av sitt liv sammanfattade och fördjupade Wolff sina läror i ett antal skrifter på latin;¹² det var här inte fråga om någon vidareutveckling av läran, utan ett framläggande av tidigare rön i latinsk språkdräkt och för en internationell läsekrets.

Ett område där latinet hävdade sig väl under 1700-talet var de lärda tidskrifterna. En mängd vetenskapliga tidskrifter utgavs på latin under 1700-talet: *Acta eruditorum* som började utges i Leipzig 1682, *Nova literaria Maris Balthici et Septentrionis*, i Lübeck från 1698, *Acta litteraria Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae*, Warszawa och Leipzig från 1755, *Acta litteraria Bohemiae et Moraviae*, Prag från 1774, men man kan också lägga märke till att ett par av de mer inflytelserika lärda tidskrifterna på nationalspråk, *Philosophical Transactions* och *Journal des savants*, bara några år efter att de började utges på engelska respektive franska (år 1665) också publicerades i latinskspråkig version.¹³

Latinet i Sverige

På svensk botten var årtiondena 1680–1720 den verkliga höjdpunkten för den svenska latinpoesin, då Johannes Columbus, Andreas Stobaeus, Petrus Lagerlöf, Olof Hermelin med flera var verksamma.¹⁴ Den latinska vältaligheten blomstrade likaledes med namn som Petrus Lagerlöf och Johan Upmark Rosenadler. Den svenska stormakten hade alltså jämt behov av tjänstemän som behärskade retoriken och latinets alla uttrycksmedel, latinkunskaper fungerade under denna tid som språngbräda för den som sökte avancemang inom politik och statsapparat. Detta är dock en latinkultur som mer eller mindre kom att dö med de svenska stormaktsanspråken. Från 1718 ändrades förhållandena ganska snabbt, den latinska vältaligheten och poesin ägde inte längre samma praktiska nytta och kom snart att betraktas som gammalmodiga. Stormaktstidens litterära produktion på latin blev under 1700-talets lopp i stället föremål för bibliografiska sammanställningar och nyeditioner.¹⁵

Inom den högre undervisningen och vetenskapen, i synnerhet naturvetenskaperna var latinets ställning däremot stark och i stort sett ohotad genom hela 1700-talet. Undervisningen bedrevs på latin, och latinets skulle länge förbli universitetens språk.¹⁶ 1700-talet kom också att bli en enastående blomstringstid för svensk naturvetenskap, både nationellt och internationellt. Samtidigt pågick arbetet med en standardisering av terminologin inom flera vetenskaper. Botaniken och kemin är två exempel, och två personer som här skulle få helt avgörande betydelse för fastställandet av en internationell vedertagen terminologi var Carl von Linné och Thorbern Bergman. Det är av en viss betydelse att de var svenskar; de hörde därmed hemma inom ett mindre språkområde i Europas utkant och latinets var det självklara språket då de vände sig till en internationell publik av specialister.¹⁷ Men de hade också en lång latinskspråkig tradition att förvalta och göra bruk av. »Latinet var inte bara det vetenskapliga umgängesspråket som förmedlar teorier och fakta och som vid behov kan bytas mot något annat språk, utan intimt förknippat med den vetenskapliga begreppsapparaten och därmed mycket svårare att byta ut.»¹⁸

Swedenborg och latinets

Latinet är det språk som dominerar genom hela Swedenborgs väldiga produktion.¹⁹ De litterära mer högsyftande ungdomsverken skrevs på latin, en panegyrik till Karl XII (*Festivus applausus*, 1714), en politisk allegori (*Camena Borea*, 1715) och en samling latinska dikter (*Ludus Heliconius*, 1715).²⁰ 1734 lät Swedenborg trycka ett omfattande mineralogiskt och naturfilosofiskt arbete, *Opera philosophica et mineralia* i Leipzig; det fördelade

sig på tre väldiga tomer – *Principia rerum naturalium*, *De ferro* och *De cupro* – och hade ett påkostat utförande med talrika illustrationer. Den tänkta läsekretsen var internationell och verket var naturligtvis avfattat på latin. Det gäller också de i Swedenborgs livstid tryckta delarna av ett par anatomisk-fysiologiska arbeten från det tidiga 1740-talet, *Oeconomia regni animalis* (Om själsrikets organisation) och *Regnum animale* (Själens rike) Dessa skall vi se närmare på i det följande.

Under det att tryckningen pågick av *Opera philosophica et mineralia*, närmade sig Swedenborg ett nytt fält, anatomin. Samma år, 1734, publicerade han ett mindre arbete med titeln *Prodromus philosophiae ratiocinantis de infinito deque mechanismo operationis animae et corporis* (Utkast till filosofiskt argument om det oändliga och om själens och kroppens växelverkan) i två delar, ofta benämnd bara *De infinito*. Den andra delen behandlar det klassiska växelverkansproblemet. Swedenborgs utgångspunkt var strängt mekanistisk i detta första utkast till en själslära: de mekanistiska lagarna bör kunna tillämpas även på psykiska processer, menade han. Sinnesförnimmelserna utgörs av mekaniska »tremulationer», darrningar, som fortplantas genom kroppens organ och de »hinnor» som omger dem.²¹

På de avslutande sidorna lovade Swedenborg återkomma med en uttömmande beskrivning av vad som skiljer människans själ från djurens samt en närmare förklaring av vad människosjälen egentligen är och bevis för dess odödlighet. All sin forskarmöda skulle Swedenborg hädanefter ägna åt att fastställa vad själen är, tillkännagav han i det avslutande kapitlet av *Prodromus*. Redan nu var han dock övertygad om att den måste vara något *perfectissime geometricum*, »fulländat geometriskt», och *pure & perfectissime mechanicum*, »rent och fulländat mekaniskt». Slutmålet var att bevisa själens odödlighet för själva sinnena (*praecipuus finis est, ut ipsis sensibus demonstretur animae immortalitas*) och det måste ske med pålitlig vetenskaplig metod.²²

Sex år senare, år 1740, publicerades den första delen i serien *Oeconomia regni animalis*, »Själsrikets organisation», i Amsterdam (i det följande förkortas titeln som *Oeconomia*).²³ Ett programmatiskt hållet företal inleder volymen. I detta företal och genom hela verket för Swedenborg en diskussion kring lämpliga metoder för att angripa själsproblematiken. Redan i företalet introducerar han teorin om serier och grader, som han menar vara den enda vägen till en lösning på frågan om själens natur. Den skall få en utförligare presentation i slutkapitlet av denna första del av *Oeconomia*. Hela universum förstår Swedenborg som ett invecklat system av serier och grader, en allomfattande komplex varandehierarki, där varje företeelse kan beskrivas i termer av över- och underordning. En serie omfattar minst tre nivåer (grader). Graderna i högre serier består i sin tur av serier och så vidare ner till universums minsta beståndsdelar.

Teorin har både ontologiska och kunskapsteoretiska implikationer: Analogiförhållanden antas råda mellan olika nivåer inom systemet, och det är därför tillåtet att

föra vidare till en icke iakttagbar nivå förhållanden som man kan observera med ögat på lägre nivåer. Ett noggrant iakttagande av kroppens för ögat synliga strukturer och processer, och en korrekt tolkning av dem skall således kunna leda till hållbar kunskap om själen och ett svar på frågan om dess odödlighet.

Ämnet för *Oeconomia I* är sedan blodet och blodcirkulationen, och detta avhandlas i sju kapitel, i enlighet med innehållsförteckningen (*jfr ill. 1*).

Vart och ett av de sju första kapitlen inleds med ett antal långa textparagrafer innehållande citat från framstående anatomers och mikroskopisters arbeten; Marcello Malpighi, Antonie van Leeuwenhoek, Herman Boerhaave och Giovanni Maria Lancisi är några av de namn som anförs. De citerade texterna består till största delen av mycket konkreta redogörelser för iakttagelser gjorda vid anatomiska dissektioner eller studier med mikroskop.²⁴ Swedenborgs egen text som sedan följer (under rubriken *Inductio* i respektive kapitel) utgörs av analyser av de iakttagelser och resultat som auktoriteterna presenterat.²⁵

Det avslutande åttonde kapitlet av *Oeconomia I* har en annan disposition än de föregående sju: det består av stycken som i koncentrerad form presenterar Swedenborgs teorier och avlöses av längre utläggningar kring dessa teser. Långa citat finns även här men de är infogade i den resonerande texten. Christian Wolff och John Locke är de oftast anförda källorna. Kapitlet innehåller således Swedenborgs första försök att presentera en mer utförlig »sjäslära» och infria de löften som utställts i *De infinito*. Kapitelrubriken *psychologia rationalis* signalerar i sig att det är fråga om ett program för utforskandet av människosjälen med hjälp av de metoder som den rationella filosofin erbjuder. I detta kapitel ges också en relativt utförlig presentation av teorin om serier och grader. Hela Swedenborgs beskrivning av kroppen som system har ju varit uppbyggd enligt dessa principer: hjärnan bildar till exempel enligt Swedenborgs sätt att beskriva saken en av kroppens högsta serier: stora och lilla hjärnan, förlängda märgen och ryggmärgen. Andra organ bildar lägre serier, så lungorna, magsäcken, levern, bukspottkörteln, mjälten, livmodern, njurarna etcetera.

Del två i *Oeconomia*-serien avhandlar hjärnan och hjärnbarken; slutkapitlet ägnas åt människosjälen.²⁶ Dispositionen av de två första kapitlen ser ut som den som beskrivits för huvuddelen av *Oeconomia I* med långa citat ur anatomiska arbeten av de ovan nämnda auktoriteterna – även om de tenderar att vara mer inarbetade i huvudtexten i det första kapitlet, som behandlar hjärnan och hjärnbarken. Slutkapitlets disposition avviker. Detta, med rubriken *De anima humana* (Om människosjälen), utgörs av en längre utläggning kring människosjälen och sinnesförmimmelserna. *Spiritus animalis*, själsflödet, kallades efter antikt mönster den fina vätska, som enligt somliga av tidens anatomer transporterades fram i kroppens fibrer, det vill säga nervbanorna. Swedenborg för omfattande resonemang kring denna tänkta själssubstans. *Spiritus animalis* »determinerar»

hela kroppen i övrigt, heter det med Swedenborgs språkbruk. Den är kroppens överordnade princip, men den har inte självständigt liv, ingen separat existens. Livet strömmar från det högsta, första varat (Gud) in i denna vätska och från den vidare till kroppen (§ 240–41). I kraft av detta inflöde kan *spiritus animalis* sägas vara kroppens ande och själ.

Manuskript finns bevarade som tolkats som underlag för fler delar i *Oeconomiaserien*, så *De fibra* (Om fibern).²⁷ Även andra manuskript och handskriftsfragment har utgivits, och man har med varierande framgång försökt datera dem och förstå deras plats i Swedenborgs skiftande planer för det större verket.²⁸

Swedenborg var inte nöjd med den behandling han givit själen i sista kapitlet i *Oeconomias* andra del. Resonemangen behövde underbyggas bättre med fysiologiska studier och de filosofiska doktrinerna utformas mera i detalj.²⁹ Därför började Swedenborg nu planera ett nytt stort anatomiskt-fysiologiskt arbete, *Regnum animale* (Själenas rike). Han avsåg här att ge en uttömmande behandling av hela människokroppens anatomi, men också en utförligare redogörelse för sina egna teorier och metoder, allt i strävan att nå fram till säkrare slutsatser om själen.³⁰

Ett *index rerum* inleder *Regnum animale* och förtecknar de ämnen som Swedenborg avsåg att behandla i de 17 planerade volymerna (*jfr ill. 2*). Det var dock bara de första tre delarna som kom så långt som till tryckning.³¹ Swedenborg avbröt det pågående projektet i samband med den religiösa krisen, våren 1744.

Regnum animale I avhandlar, som anges i index, buken (men också matsmältnings-systemet i övrigt, lymfsystemet m.m.). I *Regnum animale* II utreds thorax och dess organ; i *Regnum animale* III huden och sinnesförmåelserna. Uppställningen av enskilda kapitel i de tryckta delarna av *Regnum animale* motsvarar den i *Oeconomia*: citat från auktoriteterna inleder och de egna utläggningarna (här under rubriken *Analysis*) följer därefter. Här tillkommer dock ett moment, nämligen utredande noter till den löpande texten i Swedenborgs analyser.

Genom sin karaktär av antologi över valda delar av 1600- och 1700-talens viktigaste arbeten på anatominas område utgör dessa verk ett intressant och relevant underlag för ett studium av medicinsk-anatomisk terminologi och vetenskapligt språk i allmänhet. Swedenborgs egen fysiologisk-filosofiska analys bjuder på många fascinerande språkliga problem; det gäller bl.a. svårigheterna att bestämma innehållet i nyckelbegreppen, och att avgöra var gränsen går mellan det konkreta och det abstrakta i resonemang som programmatiskt förutsätter analogi mellan olika nivåer men ändå erkänner en fundamental skillnad mellan det iakttagbara och det för de yttre sinnen icke tillgängliga.³² I det följande skall vi dock koncentrera oss på nybildningar i nylatinet.

INDEX CAPITUM

- I. De Sanguinis Compositione & genuina
Essentia. Pag. 10.
- II. De Arteriis & Venis; earumque Tun-
icis: & de Sanguinis Circulatione. 47.
- III. De formatione Pulli in ovo: deque
Arteriarum, Venarum & Cordis in-
choamentis. 118.
- IV. De Circulatione Sanguinis in Foetu
nondum nato: & de Foramine Ovali,
& Canali Arterioso Cordis Embryonum
& Infantum. 172.
- V. De Corde Testudinis Marinae. 210.
- VI. De Arteriis & Venis Propriis & Vasis
Coronariis Cordis. 217.
- VII. De Motu Cordis Adulti. 260.
- VIII. Introductio ad Psychologiam Ratio-
nalem. 354.

Ill. I. Emanuel Swedenborg, Oeconomia regni animalis in transactiones divisa: quarum haec prima de sanguine, ejus arteriis, venis et corde agit. Anatomice, physice & philosophice perlustrata. Cui accedit introductio ad psychologiam rationalem, Amstelodami/Amsterdam 1740

Ill. 2. Emanuel Swedenborg, *Regnum animale, anatomice, physice, et philosophice perlustratum. Cujus pars prima, de visceribus abdominis seu de organis regionis inferioris agit*, Hagae Comitum/Haag I744

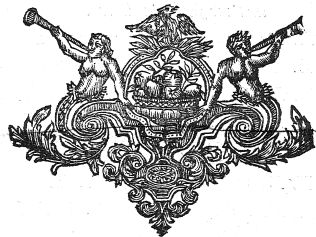

I N D E X RERUM TOTIUS OPERIS.

- PARS I. De *Visceribus Abdominis.*
 — II. De *Visceribus Thoracis.*
 — III. De *Corde, Arteriis, Venis & Sanguine.*
 — IV. De *Membris Genitalibus Virorum.*
 — V. De *Membris genitalibus Mulierum: & de formatione fetus in Utero.*
 — VI. De *Organis Sensuum externorum.*
 — VII. De *Cerebro, & Sensoriis internis.*
 — VIII. De *Cerebello, Medullâ Oblongatâ, & Spinali.*
 — IX. De *Substantia Corticali, & de Medullari Cerebri: deque Fibra Nervea; & Motrice Corporis. Tum de Spiritu Animali.*
 — X. De *Organismo Motus animalis.*
 — XI. De *Affectionibus Corporis, seu de Morbis, cum primis Capitis aut Cerebri.*
 — XII. *Introductio ad Psychologiam rationalem: seu Doctrina Formarum, Ordinis & Graduum; ut & Serierum & Societatis, Influxuum, Correspondentiarum, atque Representationum. Tum Modificationum.*
 — XIII. De *Actiõne, Sensu Externo; & Interno. Imaginatione. Memoria.*
- PARS

I N D E X.

- PARS XIV. De *Affectionibus, & Aegritudinibus Animi.*
 — XV. De *Intellectu, seu de Cogitatione, & Voluntate. De Instinctu. De Affectionibus Mentis rationalis.*
 — XVI. De *Anima, ejusque Statu in Corpore, Commercio, Affectione, Immortalitate. Deque ejus Statu post Vitam Corporis.*
 — XVII. *Concordantia Systematum de Anima, ejusque Naturâ, & Commercio.*

Tekniskt latin

Det lärda latinet hade påverkats på ett genomgripande sätt genom renässanshumanisternas krav på en återgång till det antika latinets ideal. Inom anatomin språk hade man sökt rensa ut ord som ansågs barbariska – medeltida översättningar och transkriptioner av grekiska och arabiska ord och liknande. Allmänt hade också de nya iakttagelser man kunnat göra under dissektioner sedan 1400-talet och den ökande förståelsen av funktionen hos kroppens olika organ gjort det angeläget att i någon mån anpassa anatomin terminologi.

Med renässansen kom också de grekiska inslagen i det naturvetenskapliga latinet över huvud att öka. För medicinens språk var det av utomordentligt stor betydelse att flera antika grekiska författares verk nu blev tillgängliga i latinska översättningar.³³ Galenos började nyöversättas på 1490-talet och 1542 utgavs i Basel en fullständig latinsk Galenostext. Theophrastos och Dioscorides presenterades också i latinsk språkdräkt.³⁴

På 1700-talet var puristiska krafter fortfarande verksamma. 1600- och 1700-talens ordböcker, deras *antibarbari* och *thesauri* innehöll inte bara allmänna rekommendationer om att i första hand ord som fanns belagda hos klassiska författare (t.o.m. början av 100-talet e. Kr. i första hand, samt av valda författare av senare datum) borde användas. De berörde också i någon mån tekniskt språk.³⁵ Även i tidens terminologiska ordböcker fördes resonemang kring vilka termer som borde betraktas som korrekta och hur de skulle användas. Ordboksförfattarna bemödade sig också om att ge instruktioner om korrekt uttal.³⁶

I praktiken rådde stor frihet för nybildningar: Det antika latinet gav grundstrukturen, men denna kunde byggas ut efter behov. Nya ord kunde bildas med hjälp av gamla stammar enligt välkända principer, så kallade formneologismer. Ord som använts redan i det antika latinet kunde laddas med ny betydelse genom att de konsekvent brukades i en viss kontext eller genom att de omdefinierades i fackmässiga sammanhang; de kunde ge upphov till betydelseneologismer.³⁷ Det var här ingalunda bara fråga om att i en befintlig språkstruktur fylla ut luckor som uppstått genom upptäckter av nya företeelser (även om man naturligtvis kan se exempel på detta, i synnerhet när det gäller den rena namngivningen). Snarare var 1700-talets vetenskapliga latin ett levande medium som ofta nyttjades av skickliga stilister som bemödade sig om ett livfullt och elegant uttryckssätt. De förvaltade och utvecklade språket inom sina respektive discipliner.

Formneologismer

Formneologismerna är många i *Oeconomia* och *Regnum animale*. Det går att visa på mönster i det antika latinet för samtliga huvudtyper. Vissa av dem får särskilt starkt genomslag. Ett sådant exempel är diminutiverna, där ett avledningssuffix indikerar litenhet. I många fall då anatomer i allmänhet – och mikroskopister i synnerhet – lägger fram sina iakttagelser i de textavsnitt som Swedenborg citerar är det fråga om att beskriva mycket små strukturer, och här kommer diminutivformerna ofta till användning. Då man ser närmare på dessa fall, visar det sig att åtminstone en god tredjedel kan beläggas i antikt latin: man tyckte sannolikt att man befann sig på ganska säker mark i fråga om nybildningarna inom denna kategori. Det är för övrigt en gammal iakttagelse att diminutivbildningar är frekventa i tekniskt latin redan under antiken. Det gäller i hög grad medicinens språk.³⁸

Diminutivbildningarna uppträder ofta gruppvis, se till exempel *Oeconomia* II 2, § 130, s. 61 f., som innehåller en lång beskrivning av nervernas struktur. Paragrafen inleds på följande sätt: *Quomodo autem nervi sunt constructi? id in sequenti Paragrapho enodabitur; nimirum quod eorum fibrae sint tenuissimi teretes canaliculi, per productiones subtiles membranaceas conserti, & fasciculatim intra tunicam communem compacti ...* (Men hur är då dessa nerver utformade? Detta kommer att utredas i följande avsnitt; nämligen att deras fibrer är ytterst tunna och glatta små kanaler, sammanflätade av fina membranliknande utlöpare och knippevis sammanförda inom ett gemensamt hölje ...) I det följande stycket möter vi en ansamling av diminutivformer: *tunicula* (litet/tunt hölje), *sphaerula* (litet klot), *loculus* (liten behållare), *fasciculus* (litet knippe), *corpusculum* (liten kropp), *globulus* (litet klot), *canaliculus* (liten kanal/litet kärl) och *insterstitium* (litet mellanrum). Bara det sistnämnda ordet saknar antika belägg, merparten finns hos goda klassiska författare. Det är inte konstigt att det uppträder många nybildningar efter detta mönster: *fibrilla*, *fibrula* (båda liten (nerv)fiber), *intestinula* (litet inre organ), *meatus* (liten kanal), *molecula* (liten klump), *parietula* (liten vägg), *porulus* (liten por), *voluminulum* (liten enhet) är bara några exempel ur *Oeconomia* och *Regnum animale*. De flesta av dem finns både i de citerade eller parafraserade styckena och i Swedenborgs egen resonerande text. Dessa bildningar tar också i första hand fasta på likheter i utseende mellan mindre och större strukturer.

I vissa fall är det dock snarare så att diminutivbildningen utgår från tänkt likhet i funktion mellan mindre och större organ. En sådan bildning som förefaller unik för Swedenborg är *cerebellulum* (småhjärna). Det rör sig rent av om en dubbel diminutivbildning: *cerebrum* (hjärna) ger *cerebellum* (lilla hjärnan), som i sin tur alltså ger *cerebellulum* – jämför *Oeconomia* II 2, § 195, s. 87: *Ergo substantiae Corticales totidem sunt Cerebellula, quae in minima effigie repraesentant maximum, quod est ipsum Cerebrum; singula enim sensorium est in particulari, quale est Cerebrum in communi* (barksubstansen utgör alltså lika många småhjärnor,

vilka i liten skala motsvarar den stora hjärnan; ty de är var och en ett enskilt sensoriskt centrum, liksom den stora hjärnan är det gemensamma sensoriska centrum). *Cerebellula* (småhjärnorna) är således mindre motsvarigheter till *cerebrum* (den större hjärnan). *Cerebellula* syftar här på små formationer i hjärnsubstansen som hade iakttagits i mikroskop av Malpighi, och av denne tolkats som körtlar.³⁹ Swedenborg uppfattar dem som beredningscentraler för *spiritus animalis*, själslödet, som han åtminstone delvis identifierar med själen.

Substantiv och adjektiv med det feminina agentsuffixet *-trix* är vanligt förekommande:⁴⁰ *adjutrix* (hjälperska), *animatrix* (livgivarska), *confirmatrix* (bekräfterska, hon som bekräftar), *ductrix* (ledarinna) och *formatrix* (hon som skänker form) hör till det antika ordförrådet; andra gör det inte, såsom *conceptrix* (alstrerska, hon som alstrar), *directrix* (ledarinna, hon som styr), *productrix* (hon som för fram) och *motrix* (rörerska, hon som rör), vilket, som vi skall se även ingår i sammansättningar.

Adjektiv bildade med prefixet *sub-* utgör en annan grupp: i synnerhet färgadjektiv *subalbus* (vitaktig), *subflavus* (gulaktig), *subviridis* (grönaktig) och *subfuscus* (brunaktig) är antikt belagda; *subbrunus* (brunaktig), är också bildat efter detta mönster. I det botaniska latinet är dylika bildningar mycket vanliga.⁴¹

Över huvud taget bildar färgorden en intressant kategori. Till denna hör också en rad verb bildade med inkoativsuffixet *-sco*, som anger att ett tillstånd inträder: verben i denna grupp betecknar att något antar en viss färg. För en del av dem kan man ange antika belägg, så *nigresco* (svartna) *candescio* (vitna), *purpurascio* (purpras, bli mörkröd) och *flavesco* (gulna). Andra är dock senare bildningar: *caerulesco* (blåna), *subflavesco* (bli gulaktig) och *subalbesco* (bli vitaktig).

Suffixet *-sco* är överhuvudtaget frekvent: *crassescio* 'tjockna', *flaccescio* 'slappna', *lactescio* 'bli mjölkaktig', *lentesco* 'mattas' och *mollesco* 'mjukna' har antika belägg, men *incrassescio* 'tjockna' och *tendinesco* 'bli senaktig/-lik' är nybildningar. Ej sällan förekommer *-sco*-verben i större anhopningar i textavsnitt som innehåller beskrivningar av olika processer, jfr *Oeconomia* II 2, § 108, s. 50: *Partium harum vere organicarum status secundum contingentia in externis & in sanguine, tum etiam in internis existentia, se varie mutari patitur, scilicet tepescere, incallescere, expandi, indurescere, turbari, frigescere, constringi, flaccescere, adumbrari, mitescere, atque aliter* (Tillståndet hos dessa organiska delar förändras på olika sätt beroende på vad som sker i det yttre och också i blodet, så att de svalnar och blir heta, utvidgas, hårdnar, uppröres, kallnar, dras samman, slappnar, mörknar, mjuknar och så vidare.) Samtliga *-sco*-verben i exemplet finns representerade i det antika ordförrådet, men exemplet visar på frekvensen av denna typ av processord.

Nybildade adjektiv, i synnerhet med suffixen *-fluus* (som flyter av), *-formis* (-formig, med formen av), och *-fer* (-förande) utgör en mycket stor grupp. Just *formis* är särskilt produktivt: *falciformis* (formad som en skära), *gangliiformis* (knutformig), *oviformis* (äggför-

mig), *plexiformis* (flät- eller knutformig), *retiformis* (nätformad) och *styliformis* (spetsformig) är några exempel. Inget av dem kan beläggas i antikt latin. Sammansättningar med *-formis* är mycket vanliga i botaniskt latin.⁴² *Aerifer* (luftförande) är liksom *sanguifer* och *sanguifluus* (blodförande) några exempel på ord där de övriga här anförda sammansättningsleden ingår.

Andra sammansatta adjektiv är *demi-orbicularis* (halvcirkelformad) med *super-demi-orbicularis* (halvcirkelformad uptill), *oblongo-globosus* (äggformad), *plano-convexus* (flackt konvex), *plano-ovalis* (med flat, oval form). *Cubico-spiralis* ([oändligt] sfärlig) gör intryck av att vara en för Swedenborg mer unik bildning.⁴³ Flera kemitermer hör hit: *aereo- & terreo-salinus*, *salino-fixus* (saltaktig och fast), liksom ett antal anatomiord: *musculo-motrix* (muskelförande, som sätter musklerna i rörelse) och *nerveo-motrix* (som sätter nerverna i rörelse). Genomgående rör det sig alltså här om strängt tekniska termer. (Det kan noteras att dessa ord är särskilt markerade som sammansättningar i originaltrycket genom att de är satta med bindestreck.⁴⁴)

Andra kategorier som är intressanta att notera är dubbelprefigerade adjektiv och verb. Det är ett fenomen som inte är obekant under antiken: *ineffabilis* (obeskrivlig), *inexpugnabilis* (oövervinnerlig), *imperscrutabilis* (outgrundlig) och *superincumbo* (ligga ovanför) är ord som Swedenborg använder och som hör till det antika ordförrådet om än bara med enstaka belägg; *circumaffluo* (strömma till runt om), *circumaffundo* (hälla in omkring), *coincido* (sammanfalla), *inapplicabilis* (icke tillämpbar, oförenlig [med något]), *inassignabilis* (omöjlig att bestämma/beskriva) och *praesuppono* (förutsätta) är dock senare nybildningar.⁴⁵

Adverbbildningar som inte är klassiskt belagda förekommer i betydande omfattning, och man noterar särskilt fall med *-im*, som är ett produktivt suffix: *aggregatim* (samlat, i grupp), *conglomatim* (hopgyttrat), *distinctim* (tydligt) eller (särskilt), *individuatim* (enskilt) saknar klassiska belägg. De kan jämföras med *collectim* (samlat, i sin helhet), *confertim* (samlat, gruppvis), *discriminatim* (med åtskillnad, särskilt), *fasciculatim* (knippevis), *transversim* (på tvären, korsvis) som kan beläggas enstaka gånger hos klassiska författare, ofta bara under den senantika perioden.

Betydelseneologismer

Inom anatomin fanns visserligen ett basordförråd som etablerats redan under antiken, men på Swedenborgs tid var naturligtvis förståelsen för funktionen hos kroppens organ en helt annan, och när det gäller den inre anatomin kan man hävda att vi nästan genomgående har att göra med betydelseneologismer i förhållande till antiken.

Så är fallet exempelvis med kärlsystemen. *Arteria* (gr. ἀρτηρία) lånades relativt tidigt in i latinet från grekiskan och förekom under antiken dels i betydelsen luftrör, dels för att beteckna blodkärl – kärnen tänktes då vara kanaler för luft.⁴⁶ Under antiken förstod man i latinet *arteria* som syftande på det vi kallar artärer, men hade givetvis en annan uppfattning om deras funktion och om kärlsystemet i stort än man hade på Swedenborgs tid, hundra år efter Harveys och Malpighis epokgörande upptäckter om hjärtat och blodomloppet.⁴⁷ Artär i betydelsen blodkärl som leder syremättat blod från hjärtat ut i kroppens olika delar får betecknas som betydelseneologism i förhållande till antiken.⁴⁸

Swedenborg pekar själv på vikten av förståelse för ursprung och funktion i benämningen av kroppens organ, så till exempel kärnen. I manuskriptet till den planerade tredje delen av *Oeconomia* uttrycker han det så: »Var och en förstår benämningen i den utsträckning som han förstår själva saken, och omvänt: på det sätt som han förstår benämningen förklarar han det som betecknas, därav uppstår alla dessa strider om tingen på grund av orden och tvärtom. Men att föra fram lämpliga och enkla ord, och framlocka ordens innersta betydelse, det förmår bara den som på djupet känner essensen och naturen hos det som skall betecknas.»⁴⁹ Så menar han att man bör använda beteckningen *fibra* (fiber), för det som har sitt ursprung i hjärnbarken, *vas* (kärl) för det som har sitt ursprung i hjärtat, och *ductus* (kanal) det som har sitt ursprung i en körtel. Swedenborg ansåg för övrigt att fibern var ihålig och en transportkanal för *spiritus animalis*, själslödet; därför planerade han att ägna en hel volym av *Oeconomia*-serien åt att undersöka och förklara den.⁵⁰

I den anatomiska diskursen återkommer vissa ord och uttryck i fast användning, så *parens* (far/mor), och *proles* (avkomma), i anslutning till en metaforik som växer fram kring föreställningen om att vissa organ genererar andra; den tanken stämmer väl med de allmänna hierarkiska resonemangen. De små kärnen är »avkomlingar» till de större,⁵¹ och en större artär kan benämnas »moderartär».⁵² Det är här inte fråga om fasta termer utan snarare om en grupp återkommande metaforer.

På liknande vis växer en metaforisk specialanvändning fram av verb som betecknar hantverksmässig verksamhet, vilka analogt används om de kroppsliga organen och deras bildning: *educere* (dra ut/framspinna), om hur trådlika strukturer uppstår: det används till exempel för att beskriva hur fibrerna spinns fram ur hjärnan (*fibra* betyder ju i sig tråd);⁵³ *compaginare* (sammanfoga) om hur kroppsliga organ växer fram;⁵⁴ *complicatio* (en sammansatt struktur), och *connexus* (en hopflätad struktur) ansluter sig till samma tema.⁵⁵ Det gör även *textus* i betydelsen kroppslig vävnad, som dyker upp först i nylatinet.⁵⁶

En annan huvudkategori bland betydelseneologismerna utgörs av ord som hör till den allmänna vetenskapliga diskursen. *Transactio* i betydelsen skriftlig framställning,

avhandling är till exempel en nylatinsk neologism (klassiskt betecknar ordet en affärsöverenskommelse). Swedenborg använder detta uttryck ofta då han refererar till sina egna arbeten. På liknande sätt förhåller det sig med *cursus*, där betydelsen serie eller följd av skrifter är nylatinsk.

Uttryck som *constare potest, quod...* (det kan fastställas, att...), *apparet* (det är uppenbart), *declaro* (förklara, utreda), *suadeo* (göra trolig) är hos Swedenborg och de författare han citerar i fast användning, ibland med konstruktioner som inte följer den klassiska normen.⁵⁷ *Absolvo* (slutgiltigt förklara) är ett annat tydligt diskursord; det uppträder inte i denna betydelse i antikt eller medeltida latin.⁵⁸ Ett annat återkommande uttryck med specialbetydelse är *perlustro* (genomforsa, undersöka), som förekommer redan i titeln till *Oeconomia*-serien: titeln talar ju om *Oeconomia regni animalis [...] anatomice, physice & philosophice perlustrata* (Själsrikets organisation [...] undersökt med anatomins, fysikens och filosofins medel).⁵⁹

Jag har med exemplen ovan velat ge en bild av hur 1700-talets naturvetenskapliga latin som det speglas i Emanuel Swedenborgs medicinska verk är ett levande och vitalt språk, öppet för nybildningar och semantiska innovationer. Den filologiska forskningen har ännu bara börjat upptäcka denna rika språk- och tankevärld. Ännu är det alltför tidigt att formulera någon tes om vad i Swedenborgs naturvetenskapliga latin som är allmångods och vad som är personligt uttryck. Tveklöst är Swedenborg en medveten stilist: han använder sig ofta av eleganta referenser till det klassiska latinet, men han är inte bunden av det utan brukar och utvecklar det för att uttrycka sin tids och sina egna tankar. Språket är ett viktigt redskap i Swedenborgs grundliga utforskande av människokroppen och rationalistiska analys av dess funktioner i syfte att uppnå hållbar kunskap om själen.

I Artikeln är skriven i anslutning till ett pågående forskningsprojekt vid Institutionen för lingvistik och filologi, Uppsala universitet, »Latinet i Emanuel Swedenborgs medicinska verk». Projektet finansieras av Vetenskapsrådet.

2 Med antikt latin avses i det följande latinet fram till omkr. 600 e.Kr.; med medeltidslatin latinet i texter från perioden 600 och fram till renässansen; den nylatinska perioden sträcker sig från renässansen fram till idag. (Jfr Ijsewijn, J., *Companion to Neo-Latin Studies*, Part I. History and Diffusion of Neo-Latin Literature. Second entirely rewritten edition, Leuven 1990, s. 27.) Gränsen mellan medeltidslatin och nylatin får dras vid olika tidpunkter i olika länder: i Sverige brukar man grovt ange sekelskiftet 1500 som bortre gräns för medeltidslatinet. Det dröjer dock innan humanistlatinet får fullt genomslag i Sverige: nylatinets guldålder inträffar först under 1600-talet, vilket är mycket sent efter europeiska förhållanden.

3 Jfr *Oxford English Dictionary Online*, Oxford 2005, [050218]; i det följande förkortad OED.

4 Jfr *Nationalencyklopedins ordbok*, http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=O196132 [050329].

5 Lindberg, *De lärdes modersmål. Latin, humanism och vetenskap i 1700-talets Sverige*, Göteborg 1984, s. 77.

6 Lindberg, 1984, s. 82: Det enda språk som möjligen kunde bjuda latinet någon konkurrens som internationellt språk var franskan.

7 Ett försök till utförligare jämförelser när det gäller situationen i olika länder finns hos Waquet, F., *Le latin ou l'empire d'un signe. XVIe-XXe siècle*, Paris 1998, s. 102 ff. Som Waquet noterar varierar dock kvaliteten på den tillgängliga statistiken; det är t.ex. svårt att bryta ned den i olika kategorier.

8 Waquet, s. 105, n. 16.

9 Waquet, s. 110.

10 För följande exempel och flera samt resonemang kring dem se Waquet, s. 108.

11 För övrigt också i lyxutgåva. För påkostade versioner i större format av redan välkända naturvetenskapliga verk kunde en latinsk översättning framställas – här var produkten alltför exklusiv för att det skulle löna sig för förläggaren att vända sig enbart till en nationell krets av köpare. (Waquet, s. 107).

12 *Philosophia rationalis*, 1728; *Psychologia empirica*, 1732; *Psychologia rationalis*, 1734; *Theologia naturalis*, 1736-37; *Cosmologia generalis*, 1737; *Philosophia practica universalis*, 1738-39.

13 Waquet, s. 108.

14 För en översikt av latinet i Sverige under perioden 1620-1720, se Helander, H., *Neo-Latin Literature in Sweden in the Period 1620-1720. Stylistics, Vocabulary and Characteristic Ideas*, Uppsala 2004, s. 15-28.

15 Helander, 2004, s. 20, m. not 15.

16 Helander, 2004, s. 20 f. och 561. En undersökning av dissertationer framlagda vid Uppsala universitet visar att det är först fr.o.m. 1850-talet som latinet får ge vika för modersmålet som dissertationsspråk. Fram till detta decennium är majoriteten av avhandlingarna författade på latin. Jfr K. Östlund och U. Örneholm, »Avhandlingsspråk vid Uppsala universitet 1600-1855», *Lychnos* 2000, s. 180-82. Detta har givetvis att göra med att latinet från år 1852 inte längre var den högre utbildningens officiella språk i Sverige.

17 Nilsson, S., *Terminologi och nomenklatur*, Diss. Lund 1974, s. 96.

18 Lindberg, 1984, s. 84.

19 Det finns undantag, men de är inte många, främst rör det sig där om några naturvetenskapliga uppsat-

ser på svenska.

20 Samtliga utgivna med filologiska kommentarer av Hans Helander: *Emanuel Swedenborg, Festivus applausus in Caroli XII in Pomeraniam suam adventum*. Edited with introduction, translation and commentary, Uppsala 1985; *Emanuel Swedenborg, Camena Borea*. Edited with introduction, translation and commentary, Uppsala 1988; *Emanuel Swedenborg, Ludus Heliconius and other Latin poems*. Edited with introduction, translation and commentary, Uppsala 1995.

21 Liknande tankar hade Swedenborg behandlat i ett par uppsatser tjugo år tidigare; se genomgång hos Dunér, D., *Världsmaskinen. Emanuel Swedenborgs naturfilosofi*, Nora, 2004, s. 203 ff.

22 Swedenborg, E., *Prodromus philosophiae ratiocinantis de infinito, et causa finali creationis: deque mechanismo operationis animae et corporis*, Dresden & Leipzig 1734, s. 268.

23 Swedenborg, E., *Oeconomia regni animalis in transactiones divisa: quarum haec prima de sanguine, ejus arteriis, venis et corde agit. Anatomice, physice & philosophice perlustrata. Cui accedit introductio ad psychologiam rationalem*, Amstelodami/Amsterdam 1740.

24 Swedenborg ägnade sig sannolikt aldrig själv åt något empiriskt anatomistudium. Under en period av 18 månader i slutet av 1730-talet vistades Swedenborg i Paris. Under denna tid hade han tillfälle att bevisa offentliga dissektioner av lik, men det finns inte några bevarade skriftliga källor som bevisar att han verkligen gjorde det. (Jfr Gordh, T. jun., & Sourander, P., »Swedenborg, Linné och hjärnforskningen», *Nordisk medicinhistorisk årsbok* 1990, s. 97-117, här s. 102). Snarare är det så att Swedenborg ideligen betonar att hans bidrag till utforskandet av människokroppen och själen använder sig av andras experimentella rön, utan att han själv egentligen har befattat sig med materien; jfr exempelvis *Oec. II 3, § 214*, s. 96: *ideo qui vult finem, velle debet media. Fateor, quod dignissimorum fide Virorum vigiliis & cura elaboratis documentis, nec nisi paucis ex propria penu depromptis, fruius sim; sed malui visu potius ea quam tactu addiscere*.

25 Swedenborg följer här den princip som han angett som ledstjärna redan under studierna i geologi, mineralogi, kemi, fysik och kosmologi: i ett ofta citerat brev till svågern biskop Benzelius redan 2/5 1720, säger han att hans strävan är »at arbeta med hufwudet öfwer thet andra arbetat med hendren». Jfr Swedenborg, E., *Opera quaedam aut inedita aut obsoleta de rebus naturalibus*. I. Geologica et epistolae (ed. A. Strohm), Holmiae/Stockholm, 1907, s. 304.

26 *Oeconomia regni animalis in transactiones divisa: quarum haec secunda de cerebri motu et cortice, et de anima humana agit: anatomice, physice, & philosophice perlustrata*, Amstelodami/Amsterdam 1742.

27 Vetenskapsakademins Swedenborgssamling, Cod. 74, utgiven av J. G. Wilkinson: Swedenborg, E., *Oeconomia regni animalis in transactiones divisa III*, London 1847.

28 Flera utkast till plan över verket finns bevarade i Cod. 36 i Swedenborgssamlingen i Vetenskapsakademien. De har utgivits i engelsk översättning av Alfred Acton: *Swedenborg, A philosopher's note book: Excerpts from philosophical writers and from the Sacred scriptures on a variety of philosophical subjects: together with some reflections and sundry notes and memoranda*. Transl. from the Latin and ed. by A. Acton, Philadelphia 1931.

29 Jfr Jonsson, I., *Swedenborgs korrespondenslära*. With a summary in English, Stockholm 1969, s. 79, med n. 61 och hänvisning till RA I, företalet, § 19 (s. 8), som lyder som följer: *Non ita pridem, Oeconomiam Regni*

Animalis in Transactiones dividendam, sed modo de Sanguine, ejus Arteriis & Corde, ut & de Cerebri Motu & Cortice, consignatam publicis Tabulis mandavi, ut & compendiarum, antequam decursa fuere singula spatia, viam ad Animam corripui, de qua Prodrumum etiam emis: sed re altius expensa, comperi, me justo festinantius & citatius eo contulisse gradum, scilicet ex indagato solo Sanguine & ejus propriis Organis; quod factum, quia ardor sciendi impulit.

30 Jfr företalet, § 15, s. 7 (efter en redogörelse för verkets tänkta innehåll): *Ex summis his Capitibus seu Schematibus elucet, qui finis nostri Operis; scilicet, quod sit cognitio Animae, coronidem enim nostrarum Lucubrationum constituet; ergo hoc intendit, & huc collimat labor.*

31 *Regnum animale, anatomice, physice, et philosophice perlustratum. Cujus pars prima, de visceribus abdominis seu de organis regionis inferioris agit, Hagae Comitum/Haag 1744; Regnum animale . . . Cujus pars secunda, de visceribus thoracis seu de organis regionis superioris agit, Hagae Comitum/Haag 1744; Regnum animale . . . Cujus pars tertia, de cute, sensu tactus, et gustus; et de formis organicis in genere agit, Londini/London 1745.*

32 Jonsson, 1969, s. 103, talar om »Swedenborgs tendens att utsudda gränserna mellan tanke-kategorier och ting».

33 Helander, 2004, s. 68 ff.

34 Under medeltiden hade man enbart haft att tillgå dels översättningar av arabiska medicinska texter, dels latinska översättningar via arabiskan av Hippokrates, Galenos och andra viktiga medicinska författare.

35 Johann Friedrich Nolte (1694-1754), *Lexicon linguae Latinae antibarbarum*. Första editionen kom 1730, men den följdes av flera; en trycktes i Uppsala 1780.

36 Jfr Blankaart, S., *Lexicon medicum . . . Iohann. Henrici Schulzii opera insigniter auctum et emendatum nunc denuo recognitum variisque accessionibus locupletatum curante Mich. Gottl. Agnethlero . . . Praefatium praemisit Andreas Elias Büchner . . .*, Halae Magdeburgicae/Halle a.d. Saale 1748; Castelli, B., *Lexicon Medicum Graeco-Latinum* ante a Iacobo Pantratio Brunone iterato editum, nunc denuo ab eodem et aliis plurimis novis accessionibus locupletatum et in multis correctum, Lipsiae/Leipzig 1713.

37 Denna typologi uppställs i Benner, M., & Tengström, E., *On the Interpretation of Learned Neo-Latin*. An Explorative Study Based on Some Texts from Sweden (1611-1716), Göteborg 1977, s. 54 ff. och har visat sig fruktbar som redskap för studium av nylatinskt ordförråd.

38 Jfr Langslow, D. R., *Medical Latin in the Roman Empire*, Oxford 2000, s. 323 f., med hänvisningar till en rad äldre studier.

39 Malpighi ansåg att de var analoga med körtelformationer som han tidigare iakttagit i hud, lever och njure. Den förstoring som Malpighi använde, 60 gånger, var visserligen tillräcklig för att han skulle ha kunnat iaktta så kallade jättepymidceller eller Purkinjeceller, som består av anhopningar av nervcellkroppar. Medicinhistoriska experiment har dock visat att den preparationsteknik Malpighi använde sig av var så bristfällig att det inte var möjligt att göra sådana iakttagelser. Det han såg var i själva verket »optiska artefakter uppkomna genom inadekvat och deformerande förbehandling av hjärnvävnaden», inte hjärnceller (Gordh & Sourander, s. 103).

40 Detta agentsuffix, tillsammans med sin maskulina motsvarighet *-tor*, har ju givit många ord även i svenskan (ofta via franskan). Jfr exempelvis aktör/aktris och servitör/servitris.

41 Se Stearn, W., *Botanical Latin*, London 1966, s. 523. Langslow noterar bildningar m. *sub-* »slightly» som

en påfallande stor grupp hos Celsus. Flera av dem tycks vara nybildningar hos Celsus eller förekomma bara där. »He [Celsus] provides the first attestation of 14 of his 17 examples, and of these 14, 8 are attributed to Celsus alone by the OLD and Forcellini», Langslow, 2000, s. 337.

42 Jfr Stearn, ordlistan, s. 378 ff., som förtecknar samtliga de här uppräknade sammansättningarna utom *plexiformis*. Se också *OED*, *-form*: de exempel som där ges för *-form* »having the form of» är belagda i engelskan först under 1600- och 1700-talen.

43 Cf. *Oec.* I 1, § 101, s. 41: *Convenientissima naturae vi agendi figura est sphaerica, ut activitatis & motus genuina forma nuncupari mereatur; nam caret angulis & eminentiis, quae unica motus impedimenta sunt: Est etiam omnium reliquarum principium, basis & mensura; hujus autem est perpetuo sphaerica seu cubico-spiralis; in qua dum activissima entia sunt, describunt ovalem, suis polis & circulis majusculis & minoribus, secundum inexpugnabiles Geometriae leges, insignitam; in quam se natura, dum a suo posteriori in priorem mundum, recipit.*

44 Liknande sammansättningar är också mycket vanliga i botaniskt latin. Jfr Helander 2004, s. 69, med hänvisning till Stearn, kapitel XX.

45 *Praesuppono* kan beläggas i medeltidslatin, jfr *Lexicon Latinitatis Nederlandicae medii aevi*, red. J. W. Fuchs (et alii), Amsterdam 1970-col. P888 ff.

46 Jfr *Thesaurus linguae Latinae*, Lipsiae 1900-, s.v. *arteria*, col. 686, l. 14 ff.

47 För *arteria*, *vena* och andra beteckningar på de större blodkärlen, jfr Hyrtl, J., *Onomatologia anatomica*, Wien 1880, s. 51 f.

48 Jfr *OED*, *artery*: »Mediaeval writers supposed them [i.e. the arteries] to contain an ethereal fluid quite distinct from that in the veins, called 'spiritual blood' or 'vital spirits' ..., an error which, after Harvey's discovery of the circulation of the blood, only gradually died out».

49 *De fibra* (= *Oec.* III), § 118, s. 25 f.: *Prout quisque rem intelligit, vocem interpretatur, et vicissim prout quisque vocem intelligit, rem significatam explicat; inde tot lites ex terminis de rebus, et de terminis ex rebus, excitantur; sed apta et simplicia depromere verba, et verborum sensum ex intimo elicere, non est nisi illius, qui penitus essentiam et naturam rei significandae cognoscit.*

50 Swedenborg refererar till föregångarna i denna fråga: Boerhaave hade inte kunnat visa att fibern är ihålig, men menade att den ändå måste innehålla någon form av porer genom vilka *spiritus animalis* fördes fram. Nerverna innehöll dock inget blod, ansåg han. (*Oec.* III, § 12.) Enligt Ridley var frågan om huruvida fibern är ihålig »ett problem som ansätter tidens visaste män». (*Oec.* III, § 21, s. xlviii.) Ridley avfärdade inte tanken på att fibern var ihålig. Han föreställde sig att blodet fördes till hjärnbarken och där övergick i en annan vätska som sedan leddes ut i fibern (= *spiritus animalis*). Jfr Blankaarts lexikon där det bestämt påstås att fiberrerna inte är ihåliga; *non cavae, simplicissimae* (s. 320).

51 *Oec.* I 2, § 234, s. 113: *... e carcere illo primam emittit undam, quam reliquae excipiunt & expediunt ordine usque ad ultima Vasa, quae sunt metae & termini circulantis Sanguinis; nam omnes sunt proles unius aortae.*

52 *Oec.* I 2, § 221, s. 107: *sequitur, quod hoc staminulum quavis vice diastoles vel expansionis arteriolae, Sanguine percurrente, in parentem arteriam subtrahatur.*

53 *Oec.* I 2, § 239, s. 116: *In Homine multiplicata sunt ea, quae perfectiora, & in causa & principii sunt; Cerebrum etenim factum est spatiosius; hoc divisum ordinatius; & inde eductae fibrae copia & puritate Cerebro tali correspondentes.*

54 *Oec.* I I, § 5, s. 2: *Imo, si textus alicujus musculi vel glandulae, ex quibus viscera paene singula compaginata sunt, usque in minimas suas partes resolvitur, ille ex solis Vasculis, in quibus est Sanguis, & ex Fibris, in quibus est Spiritus seu Sanguis purior, constare apparet.*

55 *Oec.* II 2, § 204, s. 90: *quod quaelibet pars substantiae Corticalis a fibris simplicissimis, seu extremis vasculorum & primis fibrarum, mirabili connexu, mutuo instratu, & distincta complicatione, in perfectissimam naturae vim & formam sit concinnata.*

56 *Oec.* I I, § 5, s. 2: *textus osseus, cartilagineus & tendineus.*

57 Konstruktionerna *constare potest, quod ... resp. declaro, quod...* är t.ex. oklassiska. Jfr Eriksson, A., »Some observations on the style of Swedenborg» (i Dues, O. S.; Friis Johansen, H., & Dalsgaard Larsen, B., utg., *Classica et mediaevalia Francisco Blatt septuagenario dedicata*, Copenhagen 1973, s. 622-28), som kommenterat Swedenborgs tendens att föredra konstruktioner med *quod* före det mer klassiska akkusativ med infinitiv (s. 624).

58 *Oec.* I I, § 9, p. 3: *Doctrina haec quamvis primo traditur, non tamen nisi ultimo absolvitur.*

59 *Oeconomia* får tolkas som 'organisation, förvaltning', syftande på kroppens fysiologi. Det förekommer i titlarna på flera anatomisk-fysiologiska arbeten under 1600- och 1700-talen: holländarna Cornelis Bontekoe (1688) och Theodorus Craanen (1685) använder det, så även engelsmannen Walter Charleton (1659). Hermann Boerhaave publicerade år 1741 ett arbete med titeln *Physiologike, seu oeconomia animalis*. Blankaarts medicinska lexikon ger följande förklaring till *oeconomia*: *...est quidem rei familiaris dispensatio sed & administratio quaedam circa aegrorum dispensationem. Item, succorum in corpore nostro distributio oeconomia animalis appellatur, ex οὐ κοζ domus, & νέμω, distributio.* (»Det är detsamma som förvaltning av förmögenhet, eller en viss administration kring skötseln av sjuka. Vidare kallar man fördelningen av vätskor i vår kropp för *oeconomia animalis*. Ordet kommer av gr. oikos, 'hus', och nemō 'styra'.«)